

Michał Wojciechowski, *Jezus jako święty w pismach Nowego Testamentu* (Rozprawy i studia biblijne 2), Warszawa, Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 1996, stron 244.

Michał Wojciechowski dał się już poznać zarówno w kraju jak i za granicą jako dobry egzegeta Nowego Testamentu. Kierunek egzegetyczny działalności naukowej Wojciechowskiego reprezentuje kilkanaście artykułów naukowych, kilka recenzji opublikowanych w „Collectanea Theologica” i w „Ruchu Biblijnym i Liturgicznym”, a zwłaszcza rozprawa doktorska pt. *Czynności symboliczne Jezusa na tle Starego Testamentu*, obroniona na ATK w 1986 r., w wersji skróconej opublikowana w t. 6 „Studiów z biblistyki” w 1991 r. (s. 3–253).

Praca pt. *Jezus jako Święty w pismach Nowego Testamentu* poszerza i pogłębia znacznie zakres dotychczasowych badań Wojciechowskiego nad Nowym Testamentem. Badaniem zostały tu objęte wszystkie teksty Nowego Testamentu mówiące w sposób bezpośredni lub pośredni o Jezusie jako Świętym. Świętość stanowi podstawową kategorię wartościującą we wszystkich religiach i związanych z nimi kulturach. Ale obok wspólnej wszystkim religiom podstawowej intuicji na temat świętości, każda religia ma sobie właściwy kod świętości. Nic więc dziwnego, że temat świętości Jezusa należy do teologicznych podstaw pism Nowego Testamentu. Mimo iż jest to podstawowy temat teologiczny Nowego Testamentu, nie doczekał się dotychczas naukowej monografii. Wprawdzie istnieją artykuły lub książki traktujące o świętości Jezusa (np. A. D. Martin, *The Holiness of Jesus*, London 1934), ale mają one zazwyczaj charakter dewocyjny lub pastoralny albo odczytują pojęcie świętości według uprzednio założonych kryteriów.

Praca składa się z trzech nierównych części obramowanych obszernym wstępem i krótkim zakończeniem. Wstęp wyjaśnia cel i metody pracy oraz podaje przegląd zastosowań pojęcia świętości w świecie starożytnym. Autor stwierdza, że na tym tle staje się zrozumiała wyjątkowość nazywania Jezusa Świętym, gdyż świętość była nadzwyczaj rzadko przypisywana osobom nazywanym po imieniu.

Obszerna część pierwsza w dziesięciu rozdziałach omawia teksty Nowego Testamentu stosujące do Jezusa termin *hagios* – „święty” i słowa pokrewne – „uświęcać”, „uświęcenie” (*hagiazō*, *hagiosynē*). Są to: Mk 1,24 wraz z Łk 4,34; J 6,69; J 10,36; J 17,19; 1 J 2,20; Łk 1,35; Dz 3,14; 4,27.30; Rz 1,4; 1 P 1,15; 3,15; Ap 3,7. W każdym rozdziale są poruszane kwestie filologiczne, historia redakcji czyli badanie warstw redakcyjnych oraz kontekstu badanych wyrazów. Następnie Autor przechodzi do wyjaśnienia treści zawartej w wypowiedzi o świętości Jezusa, sięgając do paralel ze Starego Testamentu i literatury międzytestamentalnej oraz wążując na rozumienie świętości Jezusa na różnych etapach tradycji.

Krótsza część druga omawia teksty NT, w których idea świętości Jezusa występuje pośrednio. W kolejnych pięciu rozdziałach są omawiane następujące zagadnienia: więź Jezusa z Duchem Świętym, uświęcenie ludzi przez Jezusa, znaczenie i funkcję terminu *Nazoraioi*, terminy i obrazy synomiczne z terminem „święty” (*hosios*, *hagnos*, *katharos*, doskonałość, kapłaństwo, świątynia, bezgrzeszność) oraz momenty z życia Jezusa sugerujące Jego świadomość świętości. Wydaje się, że tę listę można by jeszcze rozszerzyć o takie pojęcia, które w semantyce biblijnej łączą się z pojęciem świętości, jak np. *hilasterion* (Rz 3,25), pierwociny (1 Kor 15,23), wybranie (1 P 2,4) itp. Łączność między pojęciem wybrania i świętości w 1 P 2,4–10 wykazał J.H. Elliott w pracy pt. *The Elect and Holy* (Supplements to Novum Testamentum 12), Leiden 1966.

Najkrótsza część trzecia podaje wnioski historyczne i teologiczne o charakterze ogólniejszym. M. Wojciechowski wyjaśnia tutaj historyczną linię rozwoju odniesienia świętości do Jezusa oraz powiązanie pojęcia świętości Jezusa z wiarą w Jego bóstwo. Słusznie dopatruje się szczególnego miejsca Piotra w rozwoju pojęcia świętości i wiary w bóstwo Jezusa.

Całość podsumowuje zakończenie, które sprowadza się niestety do streszczenia wyników pracy, a nie zawiera podania dalszych perspektyw badawczych. Praca posiada też kilkustronicowe streszczenie w języku angielskim. W pracy przeważa materiał analityczny. Wynika to stąd, że problematyka egzegetyczna prawie wszystkich badanych tekstów jest zawikłana i obszerna. Ich przedstawienie wymaga więc umiejętności metodycznych, dobrej orientacji w literaturze przedmiotu i samodzielności w proponowaniu rozwiązań, które na ogół nie zostało do końca przygotowane przez dotychczasowe studia. Autor opanował więc materiał o znacznym stopniu komplikacji, dokonał uzasadnionego wyboru spośród różnorodnych, niejednokrotnie sprzecznych propozycji i zaproponował naukowe rozwiązanie nasuwających się problemów. W kilku wypadkach zaproponował oryginalne hipotezy egzegetyczne, jak np. Dz 4,27.30; 1 P 1,15; źródła w J 10,36; 17,19; jedna pierwotna tradycja za Łk 1,35c i Mt 2,23. W części II znajduje się oryginalna egzegeza Mk 1,41 i 14,25, w której autor wykorzystał wcześniejsze swoje badania prezentowane w publikacjach. W egzegezie szeregu tekstów Nowego Testamentu pracę można uznać za poważny krok naprzód. W części trzeciej Autor dobrze ukazał ciągłość i stopniowy rozwój pojęcia świętości Jezusa we wspólnocie wierzących. W ten sposób jego praca stanowi równocześnie znaczny wkład do naukowego wyjaśnienia ciągłości między Jezusem historii a Chrystusem wiary, która radykalnie została zakwestionowana przez R. Bultmanna. Zdaniem recenzenta Wojciechowski za mało jednak zwraca uwagę na nowe sytuacje historyczne i czynniki zewnętrzne, które stanowiły katalizator rozwoju wiary w świętość Jezusa i ujmowania jej w odpowiednie formuły teologiczne. Powiązanie wiary w świętość Jezusa z wiarą w jego bóstwo wymaga nakreślenia linii rozwojowej również tego drugiego tematu. Niestety, mimo iż jest to podstawowy temat Nowego Testamentu, dotychczas nie doczekał się on monografii, która egzegetycznie wyjaśniałaby wszystkie teksty nowotestamentalne wyrażające wiarę w bóstwo Jezusa. Należałoby więc życzyć Autorowi, aby w przyszłości analogiczną pracę poświęcił tematowi bóstwa Jezusa w Nowym Testamencie. Główne novum pracy leży w cało-

ściowym objęciu problematyki świętości Jezusa w Nowym Testamencie. W dotychczasowej literaturze przedmiotu, głównie w formie artykułów i opracowań encyklopedycznych, percepcja świętości Jezusa w ujęciu NT była zakłócona przez pojmowanie świętości hagiograficznie, religijno-moralnie lub przez właściwe filozofii religii interpretowanie *sacrum* jako oddzielenia. Tymczasem Michał Wojciechowski przekonywająco wykazał, że w ujęciu biblijnym dominuje pozytywne ujęcie świętości jako bliskości Świętego Boga, jako uświęcenia.

Praca ma zatem charakter rzetelnej monografii naukowej. Autor zapoznał się z bogatą literaturą przedmiotu oraz solidnie udokumentował swoje refleksje naukowe. Bibliografia liczy ok. 600 pozycji (w tym opracowań szczegółowych i monografii ponad 370 pozycji) zarówno w języku polskim, jak również w języku angielskim, niemieckim, francuskim, włoskim i hiszpańskim. W około 500 przypisach Autor dopuszcza do głosu uczonych reprezentujących różne szkoły oraz stosujących różne metody i podejścia do tekstu biblijnego. Język pracy jest zwięzły i komunikatywny.

Streszczając ocenę rozprawy Wojciechowskiego recenzent stwierdza, że zawiera ona systematyczną rejestrację wypowiedzi Nowego Testamentu na temat świętości Jezusa, ustala dokładną treść tych wypowiedzi, ukazuje wzajemne powiązania odkrytych treści na różnych stadiach rozwojowych chrześcijaństwa pierwotnego oraz podaje charakterystykę normatywnego chrześcijańskiego kodu świętości. Należy jednak zaznaczyć, że rozprawa nie zamyka badań nad pojęciem świętości Jezusa w Nowym Testamencie, lecz raczej dając solidną bazę egzegetyczną otwiera nowe perspektywy badań tematu. Przy analizie 1 P 1,15; 3,15 Autor słusznie zauważył, że w tradycji Piotrowej w temacie świętości można zauważyć traspozycję świętości Boga na Jezusa. Wynika z tego, że temat świętości Jezusa ściśle łączy się z wyrazem nowotestamentalnej wiary w bóstwo Jezusa. Wydaje się jednak, iż Wojciechowski i słusznie ograniczył się do badania tych tekstów na temat świętości Jezusa, które zawierają odpowiednią terminologię, aby nie wpisywać w nowotestamentalne pojęcie świętości Jezusa intuicyjnych lub filozoficznych ujęć świętości.

Innym tematem, który ma bezpośredni związek z tematem świętości w tekstach biblijnych jest pojęcie czystości. Współczesne badania kodu czystości Nowego Testamentu na tle pojęcia czystości i nieczystości w ówczesnej kulturze społeczeństw basenu Morza Śródziemnego wskazują na oryginalny kod czystości wprowadzony przez samego Jezusa. Chociaż nie ma bezpośredniego odniesienia terminu „czysty” (*katharos*) do Jezusa, to jednak analiza kodu czystości w życiu Jezusa i w Jego nauczaniu mogłaby znacznie wzbogacić pojęcie świętości Jezusa. Ale i tutaj raczej pozytywnie należy ocenić wyłączenie kodu czystości z pola badań, gdyż wymaga on odrębnego studium i zastosowania nieco innych metod badawczych.

Z uznaniem należy podkreślić, że Wojciechowski w swych analizach trzyma się metodycznie poziomu egzegetycznego. Dzięki temu jego praca jest przejrzysta i czytelna. Może ona stanowić pewny grunt do weryfikacji wyników badań przez podejścia socjologiczne, psychologiczne i kontekstualne. Okazuje się bowiem, jak ostatnio zauważył P.F. Craffert (*Relationship Between Social-Scientific, Literary, and Rhetorical Interpretation of Texts*, *Biblical Theology Bulletin* 26, 1996, 45-55), że

np. nie wszystkie analizy socjologiczne Nowego Testamentu są uzasadnione i wiarygodne. Przykładanie ogólnej teorii socjologii religii i socjologii kultury do kodów religijnych i kulturowych Nowego Testamentu może być tylko wtedy owocne, gdy najpierw sprawdzonymi metodami w bibliistyce poznamy dokładnie treść i zakres tych pojęć w konkretnych tekstach. Niemniej ciekawe byłoby np. przebadanie wypowiedzi 1 P na temat świętości Jezusa na tle pojęcia honoru i wstydu w kulturze grecko-rzymskiej, gdyż, jak wykazał J.H. Elliott (*Disgraced Yet Graced: The Gospel according to 1 Peter in the Key of Honor and Shame*, *Biblical Theology Bulletin* 25, 1995, 166–178) honor i wstyd stanowi przewodni motyw 1 P wyniesiony na płaszczyznę teologiczną; w kulturze grecko-rzymskiej honor był wyniesiony do rangi sacrum zarówno w znaczeniu oddzielenia (np. według Plutarcha od zwierząt) jak i w znaczeniu bliskości bóstwa.

Jedną z ważnych perspektyw, którą otwiera studium Wojciechowskiego może być podejście do tematu świętości Jezusa za pomocą kategorii przejętych z socjologii religii i socjologii kultury. Istnieją ku temu przesłanki nie tylko w wypadku 1 P, ale także w innych tekstach Nowego Testamentu. Tak np. w Ewangelii Janowej, gdzie najwyraźniej dochodzi do głosu temat świętości Jezusa, Jezus jest traktowany jako założyciel chrześcijaństwa analogicznie do Mojżesza jako założyciela judaizmu (por. J 1,17 oraz zbadanie tego tematu przez K. H a c k e r a w pracy pt. *Die Stiftung des Heils*, Stuttgart 1972). Max S c h e l e r w rozprawie pt. *Wzory i przewodnicy* (fragment pt. Święty został przethumaczony w „Znaku” 19, 1967, 506–521) zauważył, że na płaszczyźnie wartości religijnych świętość jest przywilejem założyciela religii, który ma szczególne relacje z Bogiem, jest pierwotnie świętym i w sposób jedyny świętym. Według S c h e l e r a wzorem osobowym dla wartości hedonistycznych jest artysta, dla wartości utylitarnych – przewodni duch cywilizacji, dla wartości witalnych – bohater, dla wartości kulturowych – geniusz, a dla wartości religijnych – święty. Jego świętość ma w pewnym stopniu charakter archetypiczny. Zachodzi więc pytanie, w jakiej mierze pojęcie świętości Jezusa w J 6,69 stanowi osobiste i historyczne świadectwo Piotra na temat osoby Jezusa, a w jakiej mierze stanowi wynik procesu idealizacji swego założyciela przez wyznawców Jezusa w dialogu z judaizmem i kulturą hellenistyczną oraz przejęcie archetypu jako kategorii teologicznej. Na tym tle można postawić także pytanie, dlaczego akurat tradycja Janowa wstawia w usta Piotra temat świętości Jezusa. Czy nie chodzi tu o akcent polemiczny Kościoła Janowego z innymi Kościołami, które ekspowały Piotra jako swego założyciela? Tego rodzaju pytania, które mogą być stawiane przez inne podejścia do tematu świętości Jezusa w Nowym Testamencie dowodzą, że problem jest aktualny i potrzebne było monograficzne opracowanie tego tematu metodą ściśle egzegetyczną.

Stanisław Mędała CM